

1944 tiltrådte som sognepræst i Haderslev sogn, hvor der var både danske, tyske og i høj grad polske interesser, afskaffede han forgængerens praksis med at læse evangeliet og afsynge salmer på både dansk og tysk. Nu foregik de kirkelige handlinger kun på dansk. Det indbragte ham i det mindste én klage fra menigheden.

Medens den katolske kirke i Danmark som sådan holdt sig strengt neutral, kan Bjørnvad påvise, at mange katolikker som enkeltpersoner gik ind i illegalt arbejde. Der peges blandt andet på den polsk-engelske efterretningsor-

ganisation »Felicia«s forgreninger i Danmark, og forfatteren har også på Sjælland kunnet konstatere et par rent katolske modstandsgrupper. I det illegale arbejde, konstaterer Bjørnvad, synes især danskfødte katolikker og katolikker fra andre tyskbesatte lande at have været aktive.

Trods det mangelfulde kildemateriale har forfatteren formået at skrive en bog, som er spækket med faktuelle oplysninger om den katolske kirke i Danmark under besættelsen. Men det er nok blevet en anden bog, end han havde regnet med.

Clios døtre

Af Claus Møller Jørgensen

Marianne Alenius, Nanna Damsholt og Bente Rosenbeck (red.): *Clios døtre gennem hundrede år. I anledning af historikeren Anna Hudes disputats 1893.* (Museum Tusulanums Forlag, 1994). 280 s.

I 14 artikler præsenterer denne antologi dels kvinders stilling i de institutioner, der forvalter historien, dvs. videnskaben, arkiver og museer, dels kvindelige akademiske institutioner og organisationer, dels en række kvindelige danske historikere og en enkelt svensk. Generelt er der tale om en interessant samling, der giver en hel del nyt. »Gennem hundrede år« må dog tages med visse modifikationer, for de seneste årtiers udviklinger berøres kun i de bredere artikler og slet ikke i de historiografisk-biografiske analyser, hvor Astrid Friis er det nærmeste, vi kommer vor tid. Man skal heller ikke forvente, at en særlig kvindelig måde at skrive eller forske historie på kommer til

udtryk i artiklerne, der i øvrigt ikke er skåret over den samme læst. Der er måske nok en tendens i nogle af artiklerne til at fortolke kvindernes stilling og deres aktivitet især i videnskaben i så negativt og ubetydeligt lys som muligt, men det gælder ikke alle. Ellers har man prisværdigt nok bestræbt sig på at komme så vidt rundt som muligt i de forskellige sammenhænge, hvori kvindelige historikere har virket og virker.

Bente Rosenbeck lægger for med artiklen »Kønnets Grænser«, som tager det centrale tema op om kvinders muligheder, ifølge forfatteren fraværende muligheder, i en mandsdomineret videnskab. Artiklen handler ikke i første linie om danske historikere – de nævnes kun spredt – og der tales mest om andet end historikere og kvinderne i det danske historikermiljø og historievidenskabelige samfund. Den fremtræder således ikke som en introduktion til de resterende artikler.

Indledningsvis behandles perioden efter 1875, hvor kvinder fik adgang til universitetet. Det ville her være at foretrække, at de centrale og nye udsagn om relationerne mellem kønnene, som impliceres også at gælde dansk historievidenskab, blev substantieret på dansk historievidenskab, ikke med henvisning til andre videnskabsgrene eller ved henvisning til amerikanske forskningsresultater, ikke mindst »som Joan Scott siger«. Hvorfor de danske kvindelige historikere i denne periode meriterede sig på emner af samme karakter som de mandlige, får man derfor ingen idé om, måske fordi denne indledning ikke primært har til formål at bidrage til forståelsen af kvinder i historievidenskaben i perioden, men skal tjene som illustration af og argument for kvinders konstante marginalisering i historievidenskaben pegende frem mod den nedslående aktuelle tilstand. Den gennemgående tendens er at udlægge kvindernes fravær i historievidenskaben efter 1875 som et udslag af bevidst maskulin marginalisering. At langt de fleste kvinder valgte skolelærerembedseksamen, får vi intet at vide om, at 3 af de 6 mag.art.er valgte videnskabsvejen fra, er ligegyldigt, og at 2 af de resterende 3 faktisk fik stillinger, der gav mulighed for forskning, det må vi gå til den efterfølgende artikel for at få at vide. For Rosenbeck er der tale om mandsdominans, ikke kvindevalg: »Fik kvinder ved denne lejlighed retten til at forske? I princippet stod det dem frit for at forske, alt det de ville, men på eget initiativ, idet de ikke kunne blive ansat i forskningsstillinger« (s. 15). Ifølge Grethe Jacobsen blev de det alligevel (s. 34).

Kvinder er stadig en marginalgruppe i dansk historievidenskab, ligesom det kønsperspektiv – dvs. kønnet som et foranderligt diskursivt fænomen, som udtrykker en bestemt magtrelation mellem kvinder og mænd – der karakterise-

rer kvinders historieforskning, er det. Forklaringen på kvindernes marginalisering er, at mænd vælger mænd, hvilket de kan gøre, fordi kvalifikationer ikke spiller nogen rolle ved forskerrekruteringen. Med Inge Henningsen konkluderer forfatteren, at »Hvis man begyndte at uddele stipendier efter kvalifikationer, ville der blive langt flere kvinder blandt stipendiaterne, men stipendiaterne ville arbejde på nogle helt andre områder [her henvises primært til mere kulturforskning end naturforskning, cmj] end i dag« (s. 19). Er der ingen supplerende strukturelle forklaringer på, at kvinder ikke går forskningsvejen, forklaringer der så at sige ligger uden for videnskaben, til denne rent videnskabsinterne? Er det ikke også et spørgsmål om, at mange kvinder simpelthen og helt bevidst vælger den fra? Flere af de biografiske artikler synes at pege i den retning.

Artiklen er præget mere af drive end af præcision. Hvad siger eksempelvis den chikane, som Nielsine Nielsen blev udsat for på grund af sit køn, da hun skulle søge embede som læge, om kvinderne i dansk historievidenskab? Budskabet er til gengæld, eller måske netop derfor, ikke til at tage fejl af. Kvinders kompetence som historikere undertrykkes ved stillingsansættelser og forskerrekrutering; kvindehistorien er marginaliseret i historievidenskaben og i historieskrivningen på trods af dens ekspansion og institutionalisering i 1980'erne. »Mens 1980'ernes udfordring var at synliggøre kvinder, er 1990'ernes udfordring at bruge denne viden til at påpege kønnets betydning som strukturerende princip i den historiske udvikling... Det vil faktisk sige, at det bliver nødvendigt at ændre vores begreber om historie og om fortiden. Det er ikke nok at supplere den hidtidige historieskrivning, målet er en nyskrivning af historien« (s. 21).

I modsætning til Rosenbeck er jeg sikker på, at køns-kategorien² ikke er det eneste strukturerende princip i den historiske udvikling, om end den er væsentlig og må inddrages. Jeg er nemlig enig med Rosenbeck i, at det er et problem, at det kønshistoriske perspektiv, på linie med en række andre perspektiver, står som i bedste fald en eksotisk annekshistorie i de nationale historieværker. Det er i det hele taget et problem, at de nyeste Danmarkshistorier ikke afspejler den foreliggende nye forskning i sin helhed!

Grethe Jacobsen lokaliserer de få »Kvindelige historikere og historieforskning, 1893-1943« inklusiv en alfabetisk og kronologisk fortegnelse over historikeruddannede kvinder samt en bibliografi over deres produktion. Denne artikels mangel på polemisk nerve opvejes således af dens faktuelle indhold og dertil af den ligefremme udlægning af de fire kvindelige disputater som eksempler på kvinders bidrag til forskningen i perioden. Egentlige kvindehistoriske bidrag forekommer ikke før 1939, ud over Johannes Steenstrups, der karakteriseres som et svært fordøjeligt måltid. Kvinderne valgte emner, hvor de kunne betrede nye, men sikre veje, der var acceptable for den autoriserede historiker verden. Deri adskilte de sig vist ikke fra hovedparten af deres mandlige kolleger.

Grethe Ilsøe leverer en kollektiv biografi over kvindelige arkivarer 1889-1992. Der er blevet talt flittigt, opstillet tabeller over uddannelsesbaggrund, faglig aktivitet mm. og valgt fotos fra festlige lejligheder. Allerede den første tabel over nyansættelser giver indsigt: Kvinder ansættes i opgangstider med høj beskæftigelse/mangel på akademikere, i nedgangstider ansættes kvinder ikke. 1978-1993 er der ansat 1 kvinde og 13 mænd. Angående chefstillinger opslået efter 1950 er 28 besat af mænd,

3 af kvinder, alle efter 1972. Der har dog kun været kvindelige ansøgere til 8 stillinger. Ilsøe konkluderer med god vilje, at kvinder har fået næste halvdel af de stillinger, der har været kvindelige ansøgere til. Hvis man derimod siger, at af de seneste 13 stillinger har der været kvindelige ansøgere til de 8 og kvinder har fået 3, giver det et noget andet billede. Dette peger på et for mig at se væsentligt spørgsmål, nemlig hvorfor kvinderne ikke søger, især når det fremgår af en senere tabel, at der må være kvalificerede kvinder nok til det. Dette kan man selvfølgelig ikke finde ud af ved at anvende de kvantificerbare biografiske data, som denne artikel bygger på, men interviews kunne bruges. Desuden stiller det et stort spørgsmålstegn ved Rosenbecks endimensionale forklaring på, hvorfor kvinder er underrepræsenteret i videnskaben.

Som Grethe Jacobsen konkluderede for de kvindelige historikers vedkommende, synes også de kvindelige arkivarer at vælge emner, der ligger i forlængelse af »den autoriserede historiker verdens«. Der kan ifølge Ilsøe ikke udledes nogen bestemt regel for valget af forskningsområde, selv om en bestemt universitetslærers indflydelse ses som afgørende for flere. Fra 1960'erne er det administrationshistorien og arkivistikken, der har været de kvindelige arkivarers største hit. Administrationshistoriske emner har dannet grundlaget for tre disputater.

Denne første afdeling slutes af med Kirsten-Elisabeth Høgsbros »Kvinder i musealt regi«, der metodisk udgør den diametrale modsætning til Ilsøes prosopografiske metode ved at bygge på korrespondance, interviews og forfatterens egen hukommelse. Hvad den første artikel har i analytisk stringens, hvilket den anden i mindre grad karakteriseres af, har den anden til gengæld i narrativ kvalitet, hvilket den første mangler på

alle måder. Er Ilsøes artikel et forsøg på at få viden om kvindelige arkivarer som kollektiv, er Høgsbros en perlerække af enkelte biografier af fremtrædende museumskvinder kombineret med generelle institutionelle udviklingstræk. Resultaterne er, at kvinderne først kom ind i museumsverdenen i takt med dens professionalisering, at mændene synes mere resultatorienterede og ambitiøse, at kvindevinkler på udstillingerne vinder frem, men at det konkret »er vanskeligt at pege på afgørende forskelle mellem det arbejde, de kvindelige og mandlige museumsinspektører udfører, eller de emner de beskæftiger sig med« (s. 104).

Dette peger på et principielt spørgsmål, som rejser sig på baggrund af disse fire, bredere anlagte artikler: Giver det i det hele taget mening at anskue kvinders virke i videnskaben, arkiverne og på museerne isoleret fra det samlede institutionelle miljø, den foregår i? Høgsbro mener nej for museernes vedkommende, hvilket måske kan forklares med, at kvinderne står relativt stærkere i museumsverdenen og i højere grad deler vilkår med deres mandlige kolleger end i f.eks. forskningsverdenen. Men et problem, jeg kan se ved at udparcellere kvinderne uden igen at indføre dem i en bredere historie, f.eks. historievidenskabens, er, at man opnår netop den parallelitet, som isolerer kvinde- og kønspektiver fra resten af forskningen. Ydermere synes den præmis, der vel må ligge bag undersøgelserne af kvindernes stilling – at de ikke har lige vilkår i historikerverdenen som helhed og i universitetsdelen af denne i særdeleshed – at historievidenskaben ville se anderledes ud, hvis der var flere kvindelige forskere, ikke at holde stik. Dette synes hverken Høgsbros, Ilsøes eller Jacobsens artikel at pege i retning af, og i øvrigt heller ikke de historiografisk-biografiske artikler. Når de mest velmeritede kvindelige historikere er så »viden-

skabeligt konforme«, »traditionelle« – »maskuline« om man vil – i deres forskning, som de er, så peger det på de almindelige videnskabelige socialiseringsprocesser, som gælder for videnskaben i almindelighed, som forstærkes gennem den videnskabelige selektions- og rekrutteringsprocess, og som samtidig medvirker til videnskabelige traditioners opretholdelse. Det giver måske mening at tale om kvindeforskning separat i den seneste snes år, hvor der er oprettet kvindeforskningscentre uden for de etablerede historievindenskabelige rammer, hvor videnskabelige miljøer og meriterings- og rekrutteringssystemer er skabt uafhængigt af disse. Men i det omfang, den foregår i etablerede institutionelle rammer og etablerede videnskabelige miljøer, udgør den ikke et isoleret sagområde, men et problemfelt i den almindelige institutions- og videnskabs-historie. Adskillelsen forekommer mig kunstig.

Den historiografiske del af bogen indledes af Jens Chr. Manniche, der på baggrund af sin nyligt publicerede bog har lavet en artikel om Anna Hude. Artiklen giver et levende billede af begivenhederne omkring hendes disputation som den første kvindelige Dr. phil. i Danmark 1893; den analyserer Anna Hude som historiker og hendes relation til den historievidenskab, historievidenskabelige tradition og det historikermiljø, hun var en del af, med stadig inddragelse af hendes udvikling som menneske. Artiklens baggrund i det større værk giver sig udslag i den lethed, hvormed de forskellige dele indgår i den i en fortløbende fortælling og kombineres med korte forklarende tilbageblik.

Anna Hude stod ifølge Manniche solidt placeret i den erslevske kildekritiske videnskabsopfattelse og i den socialliberale opfattelse af historien. Dette karakteriserer hendes disputats og hendes eneste senere historiske arbejde, af-

snittet om »Folkevandringstiden og de nye Riger« i *Folkenes Historie* fra 1909, der i øvrigt gav hende lejlighed til at beskæftige sig med kvinderne i historien, hvis aktuelle stilling i samfundet også optog hende. Den kritiske tilgang fornægtede sig heller ikke, da hun senere kastede sig over spiritualismen og spørgsmålet, om det var muligt at kommunikere med de døde, og senere spørgsmålet om liv efter døden, der udgjorde indholdet af hendes forfatterskab efter 1909.

Anna Hude fremstår som et menneske, hvis liv ikke var upåvirket af omgivelsernes syn på kvinder, men ikke defineret alene ved det. I historikermiljøet var hun øjensynligt først og fremmest historiker, anerkendt som en meget dygtig af slagsen. Hendes køn blev brugt til at holde hende ude af et forskningsprojekt i Vatikanarkivet, men ikke som en hindring for videnskabelig meritering og efterfølgende ansættelse i en videnskabelige stilling ved Rigsarkivet.

At Nina Bang fik lov at udgive Øresundstoldregnskaberne, synes ifølge Gerd Callesens artikel om hende nærmest at stå som en undtagelse fra reglen, at socialdemokrater ikke får lov til at deltage i »den autoriserede historikerverden«. »Ganske vist fik hun mulighed for at udgive Øresundstoldregnskaberne... Men hverken hun eller Gustav Bang fik mulighed for en universitetsansættelse eller deltagelse i folkeoplysningen« (s. 165). Det fremgår, at grunden var deres dialektiske materialisme eller deres medlemskab af Socialdemokratiet fra 1897 (s. 167). Mens benægtelsen af Gustav Bangs kompetence til at deltage i folkeoplysningen er en klokkeklar ideologisk defineret bortdømmelse, og selv om Bang'erne uden tvivl har følt sig marginaliseret i historikerverdenen, hvilket gav sig udtryk i selvcensur – det var vel derfor Nina Bang, som det fremgår, ikke søgte at få

Folkeoplysningens Fremme til at udgive en bog om englænderne i Indien – synes jeg nok, at inddragelsen af universitetsstillingen under samme hat er en kende malplaceret. Gustav Bang fik sin doktorgrad 1897, uanset at han arbejdede på *Social-Demokraten*, med lovord til følge. Af de tre stillinger, han på dette tidspunkt kunne gøre sig håb om at få, havde man allerede 1898 sat Fridericia i Holms sted, og ved 1910'ernes ansættelser søgte hverken Gustav eller Nina Bang.

Den historiske del af Nina Bangs virke fylder ikke mest i Callesens fremstilling, ligesom den ikke gjorde i Nina Bangs liv. Hendes liv var fra århundredskiftet til hendes død i 1928 Socialdemokratiet, politik og journalistik og udgivelsesarbejdet med Øresundstoldregnskaberne. Callesen analyserer Nina Bangs journalistiske virksomhed inden for især udenrigspolitiske emner og det økonomiske grundsyn, som afspejler sig i hendes analyser af de internationale spændinger. Dernæst karakteriseres Nina Bang som en reformistisk socialdemokrat og som sådan i det store hele enig med den dominerende politiske linie, der herskede i partiet omkring og efter 1. Verdenskrig. Revolution afviste hun som urealistisk og splittelsen i arbejderbevægelsen mellem en revolutionær og en reformistisk fløj som et beklageligt resultat af venstrefløjens demagogi. Nina Bang beskrives som et menneske, for hvem formidlingen af viden om verden stod helt centralt. Men hun valgte altså at bruge sine kræfter, alle sine kræfter, på at formidle ikke til faghistorikere, men til arbejdere, ikke at analysere fortiden, men samtiden. Om dette valg så blev gjort lettere af en følt eller reel marginalisering i den autoriserede historikerverden, får stå hen, også efter læsningen af Callesens artikel.

Nanna Damsholt har læst Ellen Jørgensens korrespondance, og det er der

kommet en lille, lys, nærmest lyrisk artikel ud af, der er helt jørgensen'sk. Ellen Jørgensen betragtes normalt som Steenstrups elev, og det fremgår af hendes korrespondance, at de to var i ugentlig kontakt til Steenstrups død. At hun var anerkendt af alle, synes uomtvisteligt, for sin dygtighed allerede i studieårene og for sit videnskabelige værd, efter at hun blev dr. phil. og ansat på Det Kongelige Bibliotek. Der er ingen analyse af Ellen Jørgensens videnskabelige produktion eller virksomhed i det historievitenskabelige samfund, hvilket er meget ærgerligt hendes betydning taget i betragtning.

I et historiografisk lys finder jeg i Birgitta Odéns artikel om Astrid Friis bogens vægtigste bidrag. Bag Odéns artikel ligger den forestilling, at »Astrid Friis blev professor i kraft af sin begåvnings og sin vetenskapeliga produktion« (s. 204). Her står det videnskabs-historiske over det personlige, Astrid Friis som historiker over Astrid Friis som kvinde, uden at hverken det personlige eller det kvindelige aspekt er fraværende i det omfang, det belyser forhold i Astrid Friis' vej til professoratet 1946 og hendes virksomhed som professor og i »den autoriserede historikerverden«. Odén forbinder f.eks. Friis' skifte fra international handelshistorie og økonomiske problemstillinger til danske emner i 1930'erne med hendes usikre personlige økonomiske stilling; at Friis ikke fik professoratet i Århus 1939, mente hun selv hang sammen med hendes køn, at hun aldrig blev medlem af Videnskabernes Selskab, havde alene denne grund, og sluttelig stilles spørgsmålet, hvorledes Astrid Friis klarede sig i det mandsdominerede historikerlaug? Dette spørgsmål besvares dels ved, at Friis aldrig opgav sin kvindelighed, sit køn, selv om hun afviste at lægge kønnet til grund for videnskabelig vurdering. Dertil kom, at det

enorme arbejde, hun lagde i sin professorstilling, og i alle de hverv, hun involverede sig i, som fulgte med hendes stilling i historikerverdenens top, havde sit udspring i det pres, hun pålagde sig selv som kvinde i en mandsverden: ikke bare at ville gøre det lige så godt som de mandlige kolleger, men bedre.

Et gennemgående tema er Astrid Friis' udvikling som elev af Erik Arup og den betydning, han fik for hendes videnskabelige udsyn. Arups betydning for dansk historievitenskaben som skoledanner i 1920'erne og 1930'erne har været et centralt historiografisk diskussionsemne, der udgør kernen i en nu klassisk debat i moderne dansk historiografi om brud eller kontinuitet i historievitenskabets udvikling. Sammen med Albert Olsen indgik Astrid Friis som argument for, at Arup rent faktisk havde haft en så stor indflydelse på de historikere, som kom til at indtage ledende stillinger i historikerverdenen efter krigen, at dette må betegnes som et brud. Odén giver ikke eksplicit noget bud på brud- eller kontinuitetsproblematikken, men hendes analyser viser, at Astrid Friis' tilgang til den historiske forskning i høj grad var præget af Arups. Odén understøtter dermed implicit ideen om Arup som skoledanner, og hun indicerer en mulig tredje generation i Sven Ellehøj og Kristof Glamann, som kun yderligere forskning vil kunne give substans.

Odén underminerer på sæt og vis den idé om også kvindernes konformitet, som jeg har fremlagt ovenfor, idet hun beskriver emnet for Friis' disputats, som var engelsk handelshistorie, som et emneområde, der lå langt fra den nordiske forskningsfront: »Åmnesvalget låg definitivt inte inom traditionen« (s. 196). Men er det rigtigt at formulere på denne måde? International handelshistorie var vel allerede blevet anerkendt som et legitimt forsknings- og disputa-

tionsemne med Arups disputats fra 1907, *Studier i engelsk og tysk handels historie*. Det er vel snarere sådan, at handelshistorien var et stærkt underprioriteret område i forhold til den politiske historie, og det internationale fuldstændig underprioriteret i forhold til det altoverskyggende nationale perspektiv på historien, men ingen af delene var udgrænset fra de legitime historiske emner i det videnskabelige samfund, som f.eks. lokalhistorie og dagliglivets kulturhistorie var det. Det er et kendetegn ved den historievidenskabelige tradition, at den snarere definerer sig negativt ved at udgrænse emner, metoder og teknikker end ved positivt at definere sit indhold. At visse emner på et givet tidspunkt ikke er fremtrædende i forskningen, betyder således ikke nødvendigvis, at de er udelukkede fra den videnskabelige tradition, eller at det, der anses for videnskabelig historie, ikke kan omfatte disse emner.

Ann-Sofie Ohlander skriver kort om det svenske historiker »Ellen Fries – Kvinnlig historiker och kvinnohistoriker«. Langt mere kød er der på Hanne Rimmen Nielsens bredt anlagte biografi af Aagot Lading, der leder ud over den »autoriserede historikerverden« til den historieskrivning, som finder sted uden for dette i Dansk Kvindesamfunds regi. Vil man undersøge dansk kvindehistories rødder, må man ifølge Rimmen nødvendigvis gå ud over denne verden, for kvindehistorie blev ikke bedrevet der. Rimmen giver altså et bidrag til kvindehistoriens historie, idet Aagot Ladings kvindehistoriske arbejder var med til at etablere kvindehistorien som en akademisk disciplin, hvilket jo først skete i 1970'erne. Der er tillige tale om et bidrag til Dansk Kvindesamfunds historie, hvori Aagot Lading fra starten af 1930'erne virkede blandt den nye generation, der søgte at forny organisationen og dens mål på en række områder med

en skærpelse af ligestillingen og kravet om, at det skulle være muligt at kombinere familieliv og erhvervsaktivitet, en generation der stod i modsætning til en ældre, mere konservativ med Gyrithe Lemche i spidsen. Aagot Ladings historiske arbejder analyseres, hvorefter hendes liv som gymnasielærer, senere rektor på pigeskolen Rysensteen Gymnasium beskrives. Hun beskrives ligesom Astrid Friis som en yderst aktiv kvinde, der involverede sig i mange opgaver, som søgtes løst med perfektionistisk arbejdsomhed. Det var åbenbart også svært at forene et aktivt liv og karriere med ægteskabet i 1920'ernes og 30'ernes Danmark – Aagot Lading forblev som Astrid Friis ugift.

Jytte Larsens artikel om Elin Appel er ikke en videnskabshistorisk artikel i den forstand, men beskriver en i sandhed bemærkelsesværdig kvindes udvikling fra et udgangspunkt i højskolemiljøet og et politisk tilhørsforhold til partiet Venstre, uden de mindste spor af kønsbevidsthed indtil 1950, til et radikal-feministisk standpunkt og forsøget på at danne et kvindeparti 1964. Sidst i artiklen fremstilles Elin Appels, for mig at se, lige så bemærkelsesværdige teori om historiens udvikling som en svingning fra et oprindeligt matriarkat til patriarkatets fremvækst med kristendommen, kulmination med enevælden og begyndende afvikling med junigrundloven 1849 tilbage mod matriarkatet, der i sammenhæng med hendes andre »dybt originale« arbejder fra 1960'erne og 70'erne, giver »en på køn baseret omfortolkning af hele det historiske forløb, og hun fremlægger dermed (brudstykker til) et nyt historisk og kønsfilosofisk paradigme« (s. 267). Når det forholder sig således, kunne jeg da godt have ønsket en analyse af netop det.

Bindet slutes af med en notits om Signe Prytzs disputats om P.H. Ling og hans gymnastikpædagogiske indsats fra

1841. Derudover har Inge Lise Pedersen skrevet »Omkring Kvinderegensens grundlæggelse«, Marianne Alenius »Glimt fra foreningen Kvindelige Akademikeres historie«.

1. Grethe Jacobsen antager, at Nina Lykkes ansættelse i Provinsarkivet i København gav hende en mulighed for at forske, men

Grethe Ilsøe s. 63, der bygger på en undersøgelse, kan præcisere, at det havde hun ikke. Hun var skriver, senere betegnet som registrant, aldrig akademisk medarbejder.

2. En introduktion til debatten om køn som historisk kategori, der er mere givende end det, Rosenbeck præsenterer her, er givet af Hanne Rimmen Nielsen: »Køn, kultur, repræsentation«, *Den jyske Historiker* 58-59, s. 7-34, især s. 13f og 25ff.

Stockholm bliver hovedstad

Af Leon Jespersen

Marianne Råberg: *Visioner och verklighet. I: En studie kring Stockholms 1600-talsstadsplan. II: Stockholmskartor från 1600-talet.* (Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 54, 1987). 272 s. + 82 s.

Lars Ericson: *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599-1637.* (Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 84, 1988). 447 s.

Åke Sandström: *Mellan Torneå och Amsterdam. En undersökning av Stockholms roll som förmedlare av varor i regional- och utrikeshandel 1600-1650.* (Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 102, 1990). 453 s.

Robert Sandberg: *I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599-1620.* (Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 105, 1991). 529 s.

Arne Jansson: *Bördor och bärkraft. Borgare och kronotjänare i Stockholm 1644-1672.* (Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 103, 1991). 352 s.

Enhver købstad med respekt for sig selv har fået skrevet sin historie i forbindelse med et jubilæum, og hovedstæder har i sagens natur altid påkaldt sig særlig interesse. Det er undertiden blevet til ganske omfangsrige værker, hvor lokalhistorisk interesserede kan få indblik i bylivet inden for tematisk og kronologisk brede rammer, medens righistorikere her kan hente oplysninger om, hvorledes kendte strukturer fungerede i praksis.

Om både Stockholm og København foreligger der naturligvis en række specialundersøgelser. For Stockholms vedkommende kan henvises til serien »Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad«, der nu tæller over hundrede publikationer. Inden for rammerne af denne monografiserie har det produktive forskningsprojekt »Stockholm blir huvudstad« publiceret en række afhandlinger.

Forskningsprojektet blev sat i gang i 1980 under ledelse af Herman Schück og er foregået i et samarbejde mellem Stockholms Universitet og Kommittén för Stockholmsforskning. Projektet er interessant af flere grunde. Projektdelta-